

SELÇUK (İZMİR) CİVARINDA YAŞAYAN TEKELİ YÖRÜKLERİNDE HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILAR

BEKİR DENİZ*
HARUN ÜRER**

Selçuk yöresi, kaynaklarda daha çok Antik ve Türk döneminden kalma tarihi eserleri ile tanınır. Yöre dokumacılığı hakkında hiç bir bilgi yoktur. Ancak, yörede Türk dönemi dokumacılığının Türklerin bölgeye yerleşmesiyle birlikte başladığını söyleyebiliriz¹.

Selçuk çevresinde yakın zamana kadar *Barutçu*, *Zeytinköy*, *Acarlar*, *Havutçulu*, *Sultaniye* ve *Belevi* köylerinde dokumacılık yapılırken, günümüzde terk edilmiştir. Günümüzde sadece Tekeli yörüklerine² mensup Barutçu ve Zeytinköy'de dokumacılık yapılırken diğer köylerde unutulmuştur.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.

** Arş. Gör., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ 1983 yılından bu yana Batı Anadolu Bölgesi'nde halı ve düzdokuma yaygılar üzerinde araştırmalar yapıyoruz. 1997 yılına kadar Selçuk çevresinde yaptığımız araştırmalarda Barutçu ve Zeytin Köyü'nde halı ve düzdokuma yaygı yapıldığını tesbit etmiştik. Başlangıçta öğrenci seminer çalışması şeklinde ele aldığımız bu araştırmalarımızı bir süre sonra yerinde inceleyerek bir makale haline getirdik. Çalışmalarımızda yardımcı olan Sayın Arş.Gör.Mükerrem Kürüm, ve öğrencilerim Oğuz Kahraman ile Murat Küçükaya'ya teşekkürü borç bilirim.

² "Teke-eli veya Teke-ili, Anadolu'nun güneyin de Antalya, Finike, Kaş, Kalkanlı, Milli, Gömbe, Elmalı, Korkud-ili ve Karahisar (Serik) ile, Antalya ve Alanya arasındaki sahil bölgesinin adıdır. Adıgeçen bölge XIV.yy.dan itibaren Teke-eli adıyla anılmaya başlamıştır.Selçuklu ve Beylikler döneminde Teke veya Teke-ili adıyla bir bölge adının zikredilmediği kaynaklarda belirtilmektedir. Yine aynı kaynağa göre, "Bölgeye XIII.yy'dan itibaren Üç-ok'ların tekil ettiği Türkmen toplulukları yerleşmişti.Ayrıca, Hamid-oğulları Türkmenleri, İğdir Yörükleri (Türkmen), Teke Karahisarı'nda İsalu, Menteşe, Gögez, Bayındır, Kara-Koyunlu, İmre-oğlu cemaatleri, Antalya yöresinde Saruhan-oğlu, Kızılca-Keçülü Kaş-Kaledost'ta, Bozdoğan, Ozanlar ve Oğuzhanlı ve Milli'de Bayat cemaatleri yaşıyordu. Geniş bilgi için bkz.M.C.Şehabeddin Tekindağ, "Teke-Eli-Teke-ili", *İslam Ansiklopedisi*, 121.Cüz, İstanbul 1971, s.123-128. Teke-ili, Teke-eli veya Tekeli yörükleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*(966-1200), İstanbul 1930; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, *Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Ankara 1972, s. 140, 153, 170, 176, 191, 208, 209, 344; Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, *Tercüman Yayınları*, İstanbul 1979; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul 1987; Z.Arkan, XV-XVI.Yüz-

Barutçu köyünün ileri gelenleri, 60 yıl öncesine kadar yörede yaylacılık yaparak yaşadıklarını, yaz aylarında *Afyon, Kütahya ve Ödemiş, Bozdağ-Gölcük* civarındaki yaylalarına gittiklerini, kış aylarında tekrar Selçuk'a döndüklerini iddia etmektedirler. Anılan yıllardan itibaren mecburi iskâna tabî tutulmuşlar ve bugünkü köylerinde yerleşip kalmışlardır. Ancak, söylediklerine göre, yaylacılık geleneği 1970 yıllarına kadar sürmüştür. Bu arada dokumacılık geleneğinden kopmamışlar, bugüne kadar devam ettirmişlerdir. Günümüzde, birkaç evde dokumacılık yapılmakla birlikte, büyük ölçüde terkedilmiştir³.

Yine, Tekeli yürüğü olduklarını söyleyen Zeytinköy halkı verdikleri bilgilerde, 1956 yılına kadar göçebelik yaptıklarını, yaz aylarında *Afyon ve Kütahya* civarındaki yaylalara çıktıklarını, kış aylarında tekrar Selçuk'a döndüklerini, yerleşik hayata geçinceye kadar da dokumacılık yaptıklarını söylemektedirler. Günümüzde birkaç evde tüccar halıcılığı dışında dokuma yapılmamaktadır⁴.

yıllarda Hamit Sancağı, İzmir 1988, s.20-22 vd; Yusuf Halaçoğlu, XVIII.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara, 1991; Oğuz Aktan, "Antalya Çevresinde ve Güney Anadolu'da Depreşen ve Dinen Konar-Göçer Asabiyeti", 1.Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu Bildirileri, 25-26 Nisan 1994, Antalya, Ankara 1996, s.1-23.

Batı Anadolu Bölgesi'nde Tekeli Yörükleri Aydın (merkez) ve Aydın'a bağlı Söke, Didim ilçeleriyle, İzmir'e bağlı Kemalpaşa, Cumaovası (Menderes) ve Selçuk ilçelerine bağlı köylerle, Manisa-Yuntdağ köylerinde yaşamaktadır. Aydın yöresinde yaşayan Tekeli Türkmen dokumalarıyla ilgili bir çalışmamız yayına verilmiştir.

³ Barutçu Köyü Selçuk'a 9 km. uzaklıkta, düz alanda, küçük bir tepe yamacına kurulmuştur. 400 nüfusa sahiptir. 1800 yıllarına kadar köyün üst tarafında Eski Barutçu denilen bir yerleşim yeri bulunmaktaydı. Göçebelik döneminde bu Antik yerleşim yerinde de kalınmaktaydı. Bugünkü köy ise 1965 yılında kurulmuştur. Köy önce Kuşadası'na, sonra Selçuk'a bağlanmıştır. Köyün geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır.

Köy halkı atalarından 1865 yıllarında Antalya ve Uşak bölgesinden buraya göç ettiklerini duyduklarını ve kendilerinin Tekeli yürüğü olduklarını söylemektedir (Köy muhtarı Mahmut Esat Özler 1955 doğumlu, lise mezunu; Ali Gökçe 1931 doğumlu, okuma yazması yok; Durmuş Kepenk 1938 doğumlu, okuma yazması var ve Abdül Tutkun 1938 doğumlu, okuma yazması var. 28.06.1997 günü şifahan verdikleri bilgilere göre) .

⁴ Zeytinköy Selçuk'a 11 km. uzaklıkta, düz bir alanda, tepe yamacında kurulmuştur. 260 haneli ve 1235 nüfusludur. Geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Dört mahalleden meydana gelen köy, tek muhtarla idare edilmektedir.

Köy halkı kendilerinin Tekeli yürüğü olduğunu, bu bölgeye ne zaman geldiklerini bilmediklerini, muhtemelen Barutçu köylülerle aynı zamanda gelmiş olabileceklerini söylemektedir. Köyün ileri gelenleri; halkın önceleri şimdiki göl yatağı civarında göçebe yaşadığı, bugünkü yerleşim yerinin yakınındaki tepede bulunan Şadiye Köylülerinin sıtma hastalığı nedeniyle aşağıya inmesiyle birleştiklerini ve 1956 yılında şimdiki köyün bulunduğu yere yerleştiklerini söylemektedirler.

Zeytinköy önceleri bugünkü Menderes (Cumaovası) İlçesine bağlı Gölova'ya bağlı iken, sonradan Selçuk sınırlarına katılmıştır. Köy camisi iki yıl önce yıkılıp yeniden yapılmıştır. Bu nedenle eski halı ve kilimler mevcut değildir. Ailelerin elindeki eski halı ve kilimler de tüccarlar tarafından toplanmıştır (Kerim Şener köy; muhtarı, 1952 doğumlu, ilkokul mezunu, İbrahim Şener; muhtarın babası, 1914 doğumlu, okuma yazması yok. 28.06.1997 tarihinde verdikleri şifahî bilgilere göre).

Selçuk civarında yaşayan Tekeli yörüklerinde, yakın zamana kadar dokumacılığın ham maddesi yün, deve kılı ve pamuktu. Deve kılı ve pamuk daha az kullanılmış olup; daha çok yün tüketilmiştir. Köylüler yerleşik hayata geçinceye kadar göçebelik yaptıkları için koyun sürüleri ve deve katarları (sürü) vardı ve malzemelerini kendileri elde etmekteydi. Yünler kirmen ile iplik haline getiriliyordu.

Selçuk civarında yaşayan Tekeli yörüklerinin dokumalarında kırmızı, kahverengi, lacivert, mavi, siyah ve beyaz renkler hakimdir. Çok az da yeşil ve tonları görülür. Yaşlıların ifadesine göre bu renkler "kök boyalardan" (Tabiat'tan ve bitkiden elde edilen boya) elde edilmekteydi. Günümüzde bunları bilen ve uygulayan bulunmamaktadır.

Selçuk civarında yaşayan Tekeli yörüklerinde halı ve düz dokuma yaygılar, halkın *hana* veya *istar* dediği, ahşaptan yapılmış aletlerle dokunmaktaydı. Kenarları kertikli (girintili-çıkıntılı) bu tezgâhlar göçebelik sona erinceye kadar kullanılmıştır. Günümüzde ancak birkaç evde tezgâh parçasının bulunduğu söylenmektedir.

Yaşlıların verdiği bilgilere göre yörede yaşayan Tekeli yörüklerinde ipin tezgâh üzerine aktarılmasına göre, *ip çözme* veya *tezgâh hazırlama* deniyordu; İpler yerde çaprâz şekilde hazırlanıyor ve tezgâh üzerine aktarılıyordu.

Selçuk civarında yaşayan Tekeli yörüklerinde halıların kalitesi dokunacak yaygı tipine göre değişiyordu. Sözelimi, zili namazlağılar (namazlık halısı) yaklaşık 150 x 110 cm., zili yaygılar 270-290 x 80-90 cm. (tek parçası), cı-cim namazlağı 120 x 85-90 cm., Cı-cim yaygı 270-300 x 90 cm. (tek parçası) boyutlarında dokunuyordu.

Yörede yaşayan Tekeli yörüklerinde dokumanın desenine *model* deniyordu. Model ezbere veya önceden dokunmuş *halı* veya *düz dokuma* yaygılara bakılarak dokunmaktaydı. Dokuma sırasında *kirkit*'ten yararlanılmaktaydı. Ancak, günümüzde model isimlerini hatırlayan yaşlı kalmamıştır. Yeni nesil de dokuma yapmadığı için bilmemektedir.

Tekeli yörüklerinin yaşadığı köylerden özellikle Barutçu Köyü'nde yapılan dokumalar arasında, günümüze gelebilen örneklerine göre *halı ve düz dokuma yaygılar* (kilim, cı-cim, sili, sumak) mevcuttur. Zeytinköy'deki düz dokuma yaygılardan da *kilim, cı-cim ve zili* örnekleri görülür. Bunlardan herbiri kendine has desenlerle süslüdür ve çeşitleri (tip) vardır.

HALI DOKUMA:

Yörede halı teknikli dokumalar çok azdır. Düz dokuma yaygıların halıdan daha kıymetli sayılması ve halının yaylaya çıkma esnasında ağır gelmesi gibi nedenlerle az dokunduğu söylenmektedir. Mevcut örnekleri daha çok yastık ve heybe halısı tipindedir.

Yastık halıları küçük boyutludur. Genellikle 50 x 66 cm. ölçülerindedir (Resim 1). Heybe halıları iki gözlü ve genellikle kenarları saraçlıdır (deri). Boyuna takılan veya omuza almaya yarayan orta kısımları kilim tekniktir. Heybe gözlerinden birisi yaklaşık 50 x 40 cm. ölçülerindedir (Resim 2).

DÜZ DOKUMA YAYGILAR:

Selçuk civarında yaşayan Tekeli yörüklerinde düz dokuma yaygılar arasında kilim, palaz, cicim, zili, sumak türü dokumalar görülür. Kilim, cicim ve sumak teknikli örnekler çok azdır. Daha çok zili teknikli dokumalar yaygındır.

Kilim dokumalar:

Selçuk yöresinde yaşayan Tekeli yörüklerinde İlikli ve iliksiz kilim görülür. Halk arasında ilik teknikli dokumalara *kilim*, iliksiz *kilim* tekniğindeki dokumalara da, belki de dokumanın basitliğinden dolayı, *palaz* denilmektedir.

Barutçu Köyü'nde bulabildiğimiz *ilikli kilim* teknikli iki örnek çok yeni tarihlidir. Muhtemelen *ölümlük* amacıyla dokunup camiye serilmiştir. İçlerinden biri üzerindeki 1983 Gülsüm Sertoğlu yazısı da bunu doğrulamaktadır (Resim 3).

Barutçu Köyü Cami'inde bulduğumuz *Palaz* diye adlandırılan iliksiz kilim teknikli örneklerden biri 230 x 140 cm. diğeri 240 x 200 cm. ölçülerindedir. Her ikisi de iki parçalıdır. Parçalardan her biri çubuk-yol desenleriyle süslüdür.

Cicim dokumalar:

Cicim dokumalar zili dokumalara göre daha azdır. Teknik bakımdan atkı ve çözgü yüzlü bezayağı (düz dokuma) cicimlerle, sarma motifli cicim tekniği görülür. Sarma motifli cicimler içinde de seyrek motifliler daha yaygındır. İçlerinde sık motifli cicim tekniğinde dokunanları da vardır. Örnekleri seccâde ve yaygı tipindedir.

Zeytinköy Cami'inde bulduğumuz atkı ve çözgü yüzlü bezayağı (düz dokuma) cicimler iki parçalı ve tek renk kırmızı renklidir. 210 x 85+85cm. boyutlarındadır. Orta yerindeki, *pıtrak* (diken) motifi dışında hiç süslemesi yoktur. Bir başka örnek ise soluk bir kırmızı renge sahiptir. 220 x 77+77 cm. boyutlarındadır. Üzerinde, serpiştirilmiş halde, cicim teknikli pıtrak veya göz *motifi* benzeri desenler görülür (Resim 4-5).

Seccâde şeklindeki dokumalar 120-150 x 85-90 cm. boyutlarında ve tek parçalıdır. Mevcut örnekleri siyah renkli koyun yünü veya beyaz yünden dokunmuştur. Zeminleri hayat ağacı veya zincir şekilli geometrik desenlerle süslüdür (Resim 6-7).

Yaygı tipindeki örnekleri genellikle beyaz renkli koyun yününden dokunmuştur. İçlerinde siyah renkli koyun yününden dokunanlar da vardır. Tek parçalı (tek şak) örnekleri genellikle 300 x 170 cm., iki parçalıları (iki şak) 270 x 80+80-90+90 cm. boyutlarındadır (Resim 5), (Şekil 1-2).

Zili dokumalar:

Selçuk civarında yaşayan Tekeli yörüklerinde zili dokumalar diğer düz dokuma yaygılara göre daha fazladır. Genellikle siyah renkli koyun yününden dokunan bu örneklerin içinde seccâde şekilli dokumalarla, tek ve çift parçalı (şaklı) yaygı ve perde örnekleri yaygındır.

Zili dokumaların seccâde tipindeki eski örnekleri genellikle siyah koyun yününden dokunmuştur. Kırmızı, kahverengi, lacivert, mavi, yeşil gibi koyu renklerin kullanıldığı bu örnekler 100-120 x 80-100 cm. boyutlarındadır. Namazlık amacıyla dokunanları 150 x100 cm. ölçülerindedir. Mevcut örnekleri genellikle halkın *havut* (deve semeri) dediği desenlere sahiptir (Resim 8-9), (Şekil 3-4).

Zili yaygılar genellikle iki (şaklı) parçalıdır. Çoğunluğu siyah renkli koyun yününden dokunmuştur. Genellikle Anadolu'da *gırla*, *kıvrım*, *tırnak* gibi isimlerle anılan motiflerle süsülüdür. Çoğunlukla 250-270-290-300 x 70+70-90+90 cm. boyutlarındadır (Resim 10-11-12-13).

Zili dokumalar arasında heybe tipinde örnekler de vardır. 127x50 cm. boyutlarındaki bu dokumalarda tırnaklı zili deseniyle süslü örneklerle rastladık (Resim 14).

Sumak dokumalar:

Sumak Selçuk civarında yaşayan Tekeli yörüklerinde düz dokuma yaygıları arasında en az görülen dokuma türüdür. Anadolu'da daha çok çuval süslemesinde kullanılır. Barutçu Köyü Cami'inde bulabildiğimiz tek örnek de çuval üzerindedir: İliksiz kilim tekniğinde dokunan çuval çubuk desenleriyle süslenmiş, orta yerine de iki kuşak halinde sumak dokuma yapılmıştır (Resim 15).

DEĞERLENDİRME:

Selçuk, dokumayla ilgili kaynaklarda adı hiç geçmeyen bir merkezdir. Tüm Anadolu köyleri gibi, kendi gelenekleri içinde yaşayan, Tekeli yörüklerinin kurduğu *Barutçu*, *Zeytinköy*, *Havutçulu ve Acarlar Köyleri* ise dokumalarını hiç tanıtamamış, hatta dokuma geleneğini bile unutmuşlardır. Ancak, Barutçu ve Zeytinköy camilerinde bulunan halı ve düz dokuma yaygılar yörenin dokuma geleneğini ortaya koyan birer belge durumundadır.

Anadolu'da kadın evlenmeden evvel, genç kızlığı sırasında veya evlen-

dikten sonra, kendisi ve kocası için, öldükten sonra tabutu üzerine serilmek ve mezarlıktan dönüştü, hayrına, camiye bağışlanmak üzere halı veya düz dokuma yaygılardan birini dokur. Dokumasını bilmiyorsa halı veya düz dokuma yaygı satın alır veya özel olarak dokutturup sandığının bir kenarında *tımarlar* (saklar). Bazen bu dokumalar üzerine, kimin adına seriliyorsa isim de yazılır. Yörelere göre değişmekle birlikte, *ölümlük-dirimlik kilim-halı, ah-retlik halısı-kilimi, sargı halısı veya kilimi* gibi isimlerle anılan bu örnekler, aile darda kalsa bile, kesinlikle satılmaz. Ödünç verilmez. Camiye serildikten sonra da, töre gereği, geri istenmez, alınmaz, sahip çıkılmaz. Bu geleneğe dayalı, sözlü bir vakıftır. Serildikten sonra caminin malı sayılır. Tasarruf hakkı tamamen camiye aittir⁵ (Resim 3).

Tekeli yöruklerinin yaşadığı Barutçu Köy ve Zeytinköy Camilerinde bulunan halı ve düz dokuma yaygılar da bu gelenekler sayesinde günümüze kadar gelebilmiştir. Bu işin ticaretini yapanlar tarafından, çeşitli şekillerde, halkın elinden toplanan bu örnekler bugün sadece camilerde kalmıştır. Halkın elinde hemen hiç örnek yoktur. Özellikle yörenin turistik bir bölge konusunda bulunuşu nedeniyle, ilk önce bu bu köylerdeki örnekler toplanmış veya sahiplerince turistik yörelerde satılmıştır.

Acarlar, Havutçulu, Barutçu ve Zeytinköylüler kendilerinin *Tekeli yürüğü* olduğunu söylemektedirler. İzmir, Manisa ve Aydın civarındaki köylerde yaptığımız araştırmalarda da köylülerin büyük bir bölümünün göç yoluyla Toroslardan geldiklerini iddia ettiklerini gördük⁶. Dokumalardaki motif benzerlikleri de bunu doğrular niteliktedir.

İzmir, Manisa ve Aydın çevresindeki dokumacılık yapan köylerde halı kadar düz dokuma yaygı da dokunur. Özellikle Kozak (İzmir), Yuntdağ, Seleni, Kula (Manisa) ve Ayvacık (Çanakkale) civarında düz dokuma yaygılar daha fazladır ve bu örnekler halıdan daha kıymetli sayılır⁷.

5 Bu konuda bkz. B. Deniz, "Bir Vakıf Eser Olarak Cami, Mescid, Zaviye, Şifahane Gibi Dinî ve Sosyal Yapılarda Bulunan Halı, Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar ve Bunların Günümüzdeki Durumu", *Vakıflar Dergisi*, sayı XXIII, Ankara 1994, s. 283- 296; B. Deniz, *Ayvacık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları*, Ankara 1998, s.30; Aynı gelenek Azerbaycan ve diğer Türk devletlerinde de vardır. Sayın Doç. Dr. Kübra Aliyeva, kendisiyle şifahi konuşmalarımızda, Azerbaycan'daki bu gelenekle ilgili olarak bir yayın hazırlığı içinde bulunduğunu söylemiştir.

6 Batı Anadolu Bölgesi'ndeki benzer çalışmalar için bkz. B. Deniz, "Yuntdağ Yöresi Düz Dokuma Yaygıları", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Genel Konular, ayırabasm, Ankara 1992, s.69-84; B. Deniz, "Yöre Özellikleri İle Yuntdağ Halıları", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, ayırabasm cilt II, Ankara 1995, s. 33-46.

7-Yuntdağ (Bergama-İzmir) ve Ayvacık (Çanakkale) yöresi düz dokuma yaygıları için bkz. B. Deniz, *Yöre Özellikleri İle Yuntdağ Halıları*, s.33-46; B. Deniz, *Yuntdağ Yöresi Düz Dokuma Yaygıları*, s.69-84; B. Deniz, *Ayvacık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili)*, Ankara 1998.

Anadolu'da halı veya düz dokuma yaygıların desenine *model, örnek, nakış, yarış* gibi isimler verilir. Selçuk yöresinde yaşayan Tekeli yörüklerinde de model adı verilmektedir.

Batı Anadolu Bölgesinde halının kenar bordürüne su, kenar gibi isimler verilir. Düz dokuma yaygıların uzun kenarına *yelen, direk*, dar kenarlarına da *kenar* veya *ayak* denir. Selçuk civarında yaşayan Tekeli yörüklerinde de kısa ve uzun kenarlar aynı isimlerle bilinmektedir.

Anadolu'da kilimler ilikli veya iliksiz kilim tekniğiyle dokunur. İlikli kilimlerde desenler arasında *ilik* veya *kirtik* adı verilen yırtıklar görülür. Kilimde motifler ilikler sayesinde zenginleşir. Selçuk yöresindeki Tekeli yörüklerinde de ilikli kilim tekniğiyle dokunan örnekler görülür. Ancak, mevcut kilimler arasında ilikli örneklerin sayısı çok azdır.

İliksiz kilim tekniğinde dokunan düz dokuma yaygılarda desenler basit ve süslemeden uzaktır. Sadece halkın *yol, çibık (çubuk)* dediği ince kuşaklar görülür. Aynı desenler Selçuk civarında yaşayan Tekeli yörüklerinde dokunan iliksiz kilimlerde de mevcuttur ve halk arasında bu tür desenlere *çibık (çubuk)* adı verilir.

Cicim teknikli dokumalar Anadolu'da üç ayrı teknikle dokunur. Bunlar *atki* ve *çözgü yüzlü bezayağı (düz dokuma) cicim, sarma motifli cicim* ve *çözgü yüzlü cicim*'dir⁸. Selçuk civarında yaşayan Tekeli yörüklerinde ilk iki tip yaygındır. Araştırmalarımız sırasında *çözgü yüzlü cicimlere* tesadüf etmedik.

Atki ve çözgü yüzlü bezayağı (düz dokuma) cicimlerde çok az süsleme görülür. Bu süslemeler Anadolu'da *göz, pıtrak, gül, gül saçtı, çiçek* gibi isimlerle anılan desenlerle bezenir. Bu desenler Anadolu'da nazar, bolluk, bereket gibi sembolik anlamlar ifade eder. Selçuk civarında yaşayan Tekeli yörüklerinde, özellikle Zeytinköy'de bulduğumuz örneklerde de benzer süslemeler mevcuttur.

Anadolu'da *sarma motifli cicimler* kendi arasında seyrek ve sık motifli cicim olmak üzere iki ayrı tip gösterir. Selçuk civarında yaşayan Tekeli yörüklerinde özellikle Barutçu Köy'de seyrek motifli cicimler daha çok görülür. İçlerinde sık motifli örnekler de vardır (Resim 4-5-6-7).

⁸ Cicim konusunda bkz. K.Özbel., *Cicim ve Sili, El Sanatları*, VII, CHP Halk Evleri Bürosu, Ulus Basımevi, (Tarihsiz); B. Acar., *Kilim, Cicim, Sili, Sumak*, İstanbul 1982, s.55-62; N. Görgünay, a"Anadolu'da Cicim Çeşitleri", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, cilt V, *Mad-di Kültür*, Ankara 1987, s.139-150; N.Görgünay Kırzioğlu, "Kirkittli Dokumalarımızdan Cicimlerimiz ve Van", *Yakın Tarihimizde Van Uluslararası Sempozyumu*, Van 2-5 Nisan 1990, Ankara 1990, s.253-272; B. Deniz, "Anadolu Türk Dokuma Sanatında Cicim/Cicim's Place in Anatolian-Turkish Art Of Weaving", *Sanat Tarihi Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, VII, İzmir 1994, s. 60-73.

Anadolu'da *sili* veya *zili* diye tanınan dokumalar tüm Batı Anadolu Bölgesi'nde çok kullanılan bir dokuma türüdür. Selçuk yöresinde yaşayan Tekeli yörüklerinde de çok görülen dokumalardandır. İçlerinde, tıpkı İzmir, Manisa, Aydın, Ayvacık ve Ezine (Çanakkale) civarındaki gibi, seccâde, namazlağı, yer sergisi ve perde şekilli örnekleri mevcuttur (Resim 8-9).

Seccâde diye adlandırılan örnekleri kare şekillidir. Gerektiğinde namazlık yerine de kullanılır. Bu örnekler Yuntdağ, Kozak (Bergama) ve Ayvacık (Çanakkale) yöresindeki gibi, Selçuk civarının da en eski dokumalarıdır. Siyah renkli koyun yünü veya keçi kılından dokunan bu örneklerle, anılan yörelerde *çul* denir. Çoğunlukla eşkenar dörtgen şekilli geometrik desenlerle süslüdür. Bunların da içi *kıvrık* (*gıvrım*) desenlerle bezelidir. Anılan yörelerde eşkenar dörtgen şekilli desenlerden her birine *göl*, *göbek* veya *farda* denir ve göbek sayısı dokumanın büyüklüğüne göre azalır veya çoğalır. Dokumalar da göl sayısına göre *altı göllü*, *dokuz göllü* gibi isimler alır. Siyah renkli yünleri ve gıvrım motiflerinden dolayı bu örneklerle *gıvrımlı gara zili-gara çul* adı verilir. Yünden dokunursa *ala çul* adını alır (Resim 12-13).

Namazlık amacıyla dokunan zililer Selçuk yöresinde yaşayan Tekeli yörüklerinde özellikle üstüste bindirilmiş (V) şekilli desenlerle süslenir. Bu desenlere Yozgat ve Kayseri civarında *çavuş modeli* denir ve bu desenle süslü dokumalara da *çavuşlu namazlağı* adı verilir⁹. Aynı desen Konya yöresinde *hatap* adıyla anılır. Konya çevresinde deve hamuduna *hatap* denir. Hatap iğde ağacından yapılır. Bu desenle süslü zili dokumalara da *hataplı* ismi verilir. Benzer desen Antalya civarında *eyer kaşı* adıyla anılır. Yuntdağ yöresinde (Soma-Manisa) *Türkmen motifi*, Kozak (Bergama-İzmir) civarında da *gümüüş çengel* diye tanınır. Dokumalar da aynı isimlerle adlandırılır. Muğla, Antalya, Aydın, İzmir yöresinde ve bu arada Selçuk civarında deve hamuduna (semer) *havut* adı verilir. Dokuma üzerindeki benzer desenlere de *havut motifi* denir¹⁰. Nitekim Selçuk'a bağlı *Havutçulu* (havut-çulu) isimli, Tekeli yörüklerinin yaşadığı bir köy bulunmaktadır (Resim 8-9).

Selçuk civarında yaşayan Tekeli yörüklerinin dokuduğu zililerden, yer sergisi şeklinde kullanılanlarının bir kısmında zemin elibelinde benzeri motiflerle süslenir. Benzer desenler Ayvacık ve Ezine (Çanakkale) civarında *gırla motifi* diye adlandırılır. Aksak bir insanın yürüyüş şekline benzetildiği için eğri büğrü yürüyüşü sembolize eder. Bu tür desenli dokumalara da *gırla zili* adı verilir¹¹ (Şekil 5).

⁹ Yozgat ve Kayseri örnekleri için bkz. B.Deniz, "Yöre Özellikleriyle Yozgat Kilimleri", *Arkeoloji ve Sanat Tarihli Dergisi*, E.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayını, cilt V, İzmir 1988, s.45-85.

¹⁰ bkz. M.Seyirci, "Deve Folkloru ve Güney Göçerlerinde Deve Donanımları", *III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, cilt "Anadolu' da Cicim Çeşitleri", III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, cilt V,*Maddi Kültür*, Ankara 1987, s. 327-338.

¹¹ Gırla motifi için bkz.B.Deniz, *Ayvacık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları*, s.86-91.

Selçuk çevresinde yaşayan Tekeli yörüklerinde yaygı ve heybe türü dokumalarda, içleri tarak şekilli desenlerle süslü, kare şekilli desenler görülür. Halk arasında adı unutulmuş bu desenlerin benzerlerine Ayvacık, Ezine yöresinde (Çanakkale), Dikili, Kozak, Yuntdağ (Bergama) Kula (Manisa) yöresi ile, Toroslar ve Anamas yaylalarında yaşayan yörüklerde¹² ve Mut civarındaki dokumalarda da rastlanır. Ayvacık ve Ezine (Çanakkale) yöresinde dırnak diye bilinir. Kareler-den her birine, içini süsleyen tarak şekilli desenlerinden dolayı, dırnak (tırnak) adı verilir. Bu desenlerle süslü dokumalara da dırnaklı zili denir. Aynı desen Kula çevresinde gübecik, Mut civarında güllü melek, meneğ¹³ adıyla tanınır (Resim 14).

Günümüzde Selçuk yöresinde dokuma yapılmamaktadır. Tekeli yörüklerinin kurduğu Barutçu Köy ve Zeytinköy'deki dokuma bilen kadın ve kızlar da Selçuk, Kuşadası gibi turistik merkezlerde halı gösterisi yapan mağazalarda çalışmaktadır. Bu nedenle de dokuma bilenler de bu işi tamamen terketmiş vaziyettedir. Dolayısıyla yörede dokumacılık geleneği özelliklerini tamamen kaybetmiştir.

SONUÇ:

Selçuk ve yöresi yakın zamanlara kadar, bugüne gelebilen örneklerine göre dokumalarıyla ünlüydü. Anadolu'nun dokumacılık yapan önemli merkezlerinden biri durumundaydı. Bu dokumalar Selçuk civarında, Tekeli yörüklerinin kurduğu Barutçu, Zeytinköy, Acarlar ve Havutçulu köylerinde yapılmaktaydı. Yörede göçebe yaşayan Tekeli yörüklerinin yerleşik hayata geçmesi, daha sonraki yıllarda da turizmin yörenin tek geçim kaynağı gibi görülmesi ve halkın bu yöne sevk edilmesiyle dokumacılık geleneği terkedilmiştir.

Bugün Selçuk yöresinde yaşayan Tekeli yörüklerinin dokumacılık geleneği sadece Barutçu ve Zeytinköy'de mevcuttur. Diğer köylerde tamamen unutulmuştur. Günümüze ulaşabilen dokuma örnekleri arasında halı ve düz dokuma yaygılar (kilim, cicim, zili) mevcuttur. Düz dokuma yaygılar arasında da daha çok zili teknikli örnekler görülür. Halı ve düz dokuma yaygılar renk, desen ve kalite bakımından Batı Anadolu Bölgesi'nin diğer yöreleriyle, özellikle Yuntdağ, Kozak (Bergama), Aydın, Çanakkale ve çevresinin dokumalarıyla büyük bir benzerlik gösterir.

12 *Mut ve Çevresinde Milli El Sanatlarımız (Istar Dokuma)*, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Milli Gelenek, Görenek ve El Sanatları Serisi, I, Ankara 1985, s.30, 32, 35.

13 G, Erbek, *Anadolu Motifleri Sergisi Kataloğu*, İzmir 1986, s.39-41.

